

Merkitykset kontekstuaalisessa katsannossa

Lehtonen, Mikko
MERKITYSTEN MAAILMA
Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia

Vastapaino. Tampere 1996.
255 s.

Merkitys ei asu sanassa, eikä se ole peräisin yksin tekijän tai yksin lukijan mielestä, vaan se on seurausta vuorovaikutuksesta. Merkitys syntyy kohtaamisessa, jossa tekijän tiettyssä positiossaan aikaansaama merkitystuotanto kohtaa lukijan erityisessä sijoittuneisuudessaan harrastaman merkitystuotannon. Kohtaamisen seuraus riippuu molempien osapuolten laadusta. Niinpä tuottajan tekstin merkitykset tulevat riippumaan kohtaamisista eri konteksteissa eri asemin todellistuneiden ihmisten kanssa. Merkityksiä on monia ja niitä on vaikea ennakoita.

Tähän tapaan kulkee pelkistetysti ilmaisten Mikko Lehtosen kontekstuaalinen, dialoginen, artikulaatioteoreettinen ajattelutapa (esim. s. 215). *Merkitysten maailma* edustaa tekstien tutkimuksessa 1900-luvun jälkipuoliskoilla tapahtuneen "pitkän väilän-kumouksen" hedelmiä. Tässä muutoksessa aikaisemmat tekijäkeskeiset näkemykset ovat korvautuneet ensin tekstikeskeisillä, ja sittemmin konteksti- ja lukijakeskeisillä näkemyksillä.

No, mitä merkitystä minussa kehkeytyi, kun erityisessä positionaalisuudessani kohtasin tämän teoksen? Enimmäkseen kohtasin teoksen väittämät myönteisesti, koskapa itsekkin olen päätenyt ajattelemaan samaan tapaan. Eri-mielisyyttä syntyi oikeastaan vain yhdestä muotoilusta ja perustelusta. Se kyllä hämmitti ja kävi kaateksi, että tekijä on niin hiton hyvin pystynyt muotoilemaan ja tiivistämään hyvinkin mittavan tieteellisen keskustelun näin nasevasti.

Lehtosen kirja on hämmittävä sikäläkin, että nykyopiskelijan mokoma saa nyt kirjasta kovin helpolla haltuunsa sen tiedon, minkä hankkimiseen itseltä on kulunut työntäyteisiä vuosia paksujen ja

hankalien vieraskielisten opusten parissa. Miksei tällaista opaskirjaa sopinut olla olemassa silloin kun minä aloitin opiskelun? Eiköhän kunnan protestanttinen "kärsi, kärsi, kirikkaamman kruunun saat" mentaliteetti olisi nykyopiskelijallekin paikallaan.

Mutta leikki sikseen. Niinhän se tiede kehittyi, että uudet tulijat voivat jo perusopetuksessa omak-sua asiat, joiden selvittämisessä tiedeyhteisö on ähkinyt vuosikymmenet. Sitä on sitten hyvä jatkaa eteenpäin. Tämä kai voisi olla sitä Mertonin "tieteen kommunis-mia".

Merkitysten maailmaa ei ole kuitenkaan syytä pitää pelkkänä oppikirjana, vaan se on myös vakavasti otettava tutkimuksellinen puheenvuoro. Lehtosen työssä ei nimittäin tydytä mekaanisesti referoimaan vakiintuneita auktoriteetteja, vaan näistä on tehty tekijän "omaa sanaa" ja tuoretta tul-kintaa. Selaisesta hyötyy aina toin-enkin tutkija.

Merkitysten maailmallisuus

Lehtosen työn perustava ajatus kuuluu: maailma on merkityksellinen ja merkitykset ovat maailmal-lisia (s.12-). "Maailman merkityksellisyys" viittaa siihen, että ymmärryksemme ilmenevä maailma on kielen ja kulttuurin jonkin-laiseksi merkityksellistämä. Tämä on lingvistisen käänteen jälkeisen yhteiskuntatieteen yleisestikin omaksuma tietoteoreettinen kanta ja siinä ei ole mitään uutista. Sen sijaan jälkiosan ontologinen kannanotto "merkitysten maailmallisuus" ei välttämättä aina tematisoidu uudessakaan yhteiskuntatieteessä.

Ontologia on oppia olevaisesta ja miksei myös olemisesta, esimerkiksi ihmisten sosiaalisesta olemisesta maailmassa. "Merkitysten maailmallisuus" viittaa ensinnäkin siihen, että merkitykset ovat kohtoisin maailmallisissa ja sosiaalisissa suhteissa elämisestämme. Toisin sanoen "olemisemme" eli käytännöllis-maailmallisissa suhteissa olemme määrää tietoisuuttamme. Tietysti vastavuoroisesti myös tietoisuutemme vaikuttaa suhteissa

olemisemme tapoihin. Oleminen ja tietäminen kietoutuvat toinen toisiinsa vuorovaikutteiseksi kompleksiksi.

Olemme sijoittuneet maailmal-listen suhteiden kokonaisuuteen (konteksteihin) eri tavoin. Suhteet muotoutuvat prosessuaalisesti koko ajan uudestaan. Meidän erilainen positionaalisuutemme suosii erilaista merkityksellistämisen tapaa, erilaista kielenkäyttöä, erilaista ymmärrystä. Kieli on Bahtinin sanoin heterogloottista, täynnä erilaista sosiaalista käyttöä ja risti-riittojen näyttämö (s. 52).

Toiseksi "maailmallisuus" tarkoittaa myös sitä, että merkitykset ovat jotakin todella maailmassa olevaa. Vaikka merkityseffektit ovat ihmisille ja ihmistekoisia, ne ovat silti täyttä todellisuutta, joskin erilaista todellisuutta kuin ki-ven ja kannon todellisuus. Tähän sopii se Volosinovinkin edustama näkemys, että kieli tai merkkima-teria on tietoisuuden kantaja. Kieli ei ole vain todellisuuden heijastusta, vaan myös todellisuuden materiaallinen osa. Itse ymmärtäminen on mahdollista vain jossakin merkkimateriaalissa.

Kolmanneksi merkitykset ovat maailmallisia siinä mielessä, että ihmiset syntyvät johonkin merkit-sikäytännön ylläpitämään sosiaaliseseen kategoriaan, esimerkiksi "naiseksi" tai "mustaksi". Ihmi-sen elinikäänään saama kohtelu ja muodostuva elämäkokemus ovat tälle "reaalikategorialle" erityisiä. Tässä mielessä yhteiskun-tallinen kieli edeltää ja määrää yksilyistä kokemusta.

Volosinovia seuraten Lehtonen näkee kielen ennen muuta sosiaalisena muodostumana, ihmistenvälisen kanssakäymisen tai suhteisiin asettumisen väliaineena. Sanomalla sanan ihminen astuu inhimillisen kanssakäymisen yhteisöllisyyden piiriin. Samalla hän astuu yleistetyn, jossakin suhteessa nähdyin, korostetun, erotetun, samaksi nähdyin piiriin. Ihmis-tien ajattelu on kielellistä, joten si-henkin pätee edellisen lauseen luettele.

Kun kaksivuotias Pyry tekijän esimerkin (s. 35) mukaan näki ison rekan, hän kommentoi: "Val-tava vekka!". Näin tehdessään

Pyry ei korostanut kokemuksensa ainutkertaisuutta, vaan yleisyyttä. Poika saattoi kommunikoida vain luopumalla ainutkertaisuudesta ja astumalla yksinkertaistusten, yleistysten ja luokittelujen valtakuntaan, kieleen.

Jokainen ihminen on kaikissa suhteissa konkreetisti tarkasteltuna olemassa uniikilla tavalla ja siis erilainen muiden kanssa. Silti hän viestiessään ja ajatellessaan joutuu astumaan yhteisen ja siis yleistetyin valtakuntaan. Jopa itseään ajatellessaan hän joutuu turvautumaan yhteisöllisiin ja yleistäviin kielisiin tai diskursseihin.

Eri diskurssit yleistävät, erottelevat, samastavat, luokittelevat, korostavat, jättävät pois, valkoiavat, arvostavat, halveksivat jne. eri tavoin. Toisin sanoen kullakin diskurssilla voidaan todellisuus ja oma minuus ajatella eri tavoin. Yhteiskunnassa makrotasolla on jatkuvaa kamppailua siitä, miten olisi eroteltava ja yleistettävä eli diskursiivisesti määriteltävä todellisuutta. Yksi määritelmä palvelee toisten etua, toinen istuu paremmin toisille. Sama kamppailu jatkuu yksilön mielessäkin.

On aina mahdollista, että valtakkaat eliitti pystyvät määräämään aivan toisenlaisissa positioissa elävien ihmisten ajattelutavan ja sanaston, niin että nämä katselevat asioita vallanpitäjien haluamalla tavalla. Kysymys on hegemoniasta ja ideologiasta. Voihan olla, että naiset katselevat itseään miesten silmin tai suomalaiset katselevat itseään keski-eurooppalaisen silmin - ja näkevät itsensä jotenkin kummajaisina.

Kielen tai diskurssien ajattelu-minen sosiaalisena yhteisöllisyytenä on mielenkiintoista. Astuminen sanomalehden pääkirjoituksen maailmaan merkitsee esimerkiksi melkein aina astumista eliitin ja erityisesti einkeinoelämän eliitin yhteisöllisyyteen. Pääkirjoituksissa astutaan ikään kuin Leijonien, Rortaryen ja vapaamuurareiden heraseuraan, jossa vallitsee itses-täänselvä yksimielisyys asioista (kuten EMU:sta), joita kansa ei kuitenkaan tyhmyytään aina ymmärrä. Volosinovia mukailleen: sana määrää yhtä paljon se kenen se on, kuin kenelle se on. "Jokai-

nen sana ilmaisee 'yhtä' suhteessa 'toiseen'. Sanassa muotoilen itse-ni toisen näkökulmasta, viime kädessä yhteisöni näkökulmasta". Päätoimittaja tai pääkirjoitustoimittaja muotoilee itsensä ja tekstinsä elittiyhteisölle sopivaksi, haluten lunastaa pääsylipun valittujen joukkoon.

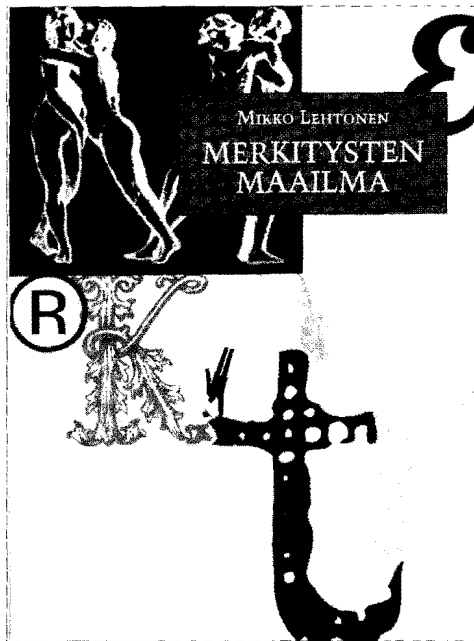
Muotoileeko kieli maailman?

Yhdessä kohtaa Lehtonen on vain puolittain oikeassa. Asia liittyy edellä mainittuun epistemologiseen puoleen eli "maailman merkityksellisyyteen". Lehtonen (s. 30-31) toteaa: "Ilman kielellistä merkityksellistämistä todellisuus luultavasti koettaisiin yhdenmukaiseksi jatkumoksi. Vasta kieli jakaa maailman olioiksi." Toisin sanoen todellisuus on pilvien tapaan hahmotonta ja merkityksetöntä massaa, kunnes kielellinen subjekti tulee ja antaa sille muodon. Tässä nähdäkseni Saussuren ja strukturalistien kantilainen transsendentalismi vie tekijää mukanaan, eikä hän ole tarpeeksi "radikaali kontekstualisti" (s. 9).

Muotoilun kuultuaan voi nimittäin kysyä: onko maailma siis kieleltömälle koiralle hahmoton yhdenmukainen jatkumo? Miten se mahtaa pystyä elämään tuossa maailmassaan, jossa mikään ei erotu mistään? Eikö kuitenkin koirallakin ole toiminnassa jonkinlainen transsendentaalinen, vaikkapa kokemusperäisistä skeemoista koostuva ymmärtämisvälineistö, jolla se hahmottaa maailman monimutkaisesti jäsentyneenä ja eroteltuna kokonaisuutena. Eikö myös ihmisellä voisi olla kyky ilman kieltäkin hahmottaa maailma muuksi kuin yhdenmukaiseksi jatkumoksi? Tämä ei kuitenkaan ole vielä varsinainen pointtini.

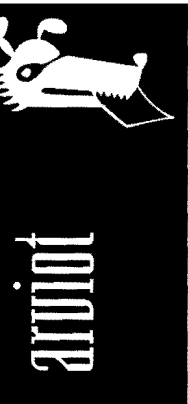
Ymmärrän kyllä, että kohdan argumentaatio on tarkoitettu objektivistisen realismin kannan torjumiseksi. Tämän mukaan merkitykset syntyvät todellisuudessa myötäsyttyisesti olevista eroista, joita kieli siis vain passiivisesti heijastaa (vrt. s. 61). Mieli (ja kieli) on siis objektivistille tyhjä taulu, johon todellinen painaa jälkensä.

Modernissa ajattelussa objekti-

vismin vastakohta on ollut subjektivismi, jonka mukaan subjekti tuottaa maailman ymmärrettävänä. Tässä maailma on pikemminkin se tyhjä taulu, johon subjekti painaa jälkensä. Näin subjektivismi on pelkkä objektivismiin peilikuva. Sen sijaan kantilaisuus, uus-kantilaisuus ja uudempi kielitranssendentalismi edustavat jo huomattavasti kehittyneempää subjektivismiin versiota. Siinä varsinainen subjekti on kieliyhteisön kieli eräänlaisena perustavana käyttöjärjestelmänä, jolla hahmottoman todellisuuden ainekseksi annetaan käsitettävä muoto. Transsendentalismi on oikealla jäljillä, mutta se käsitteää todellisuutta konstituoiavan transsendentaalisen liian abstraktisti kieleksi.

Nähdäkseni transsendentaalinen on käsitettävä laajemmin. Jo kehollisella rakenteellamme ja toiminnallamme on todellisuutta konstituiva vaikutuksensa. Maailma on siis kehollis-praktis-kielellisessä kohtaamisessa jonkinlaiseksi jäsentyvä. Kohtaamisessa muotoutuva subjektiveetti ja objektiveetti ovat relationaalisia, toinen toisistaan riippuvia. Objektiveetti ei ole meistä riippumatonta ulkoista todellisuutta, mutta se ei ole myöskään pelkän kielen konstituimaa todellisuutta. Relationaalinen objektiveetti on lyhyesti

sanoen kokonaisvaltaisen oiemisemme tai suhteutumismme jäsentämää todellisuutta.

Tietynlaisen maailmassa olemisen tapamme vuoksi meillä on siis aivan tietynlainen relationaalinen todellisuus vastassamme; todellisuus, jonka konstituutiossa me olemme mukana. Jo kehollinen kohtaamisemme muun olevaisen kanssa tuottaa sellaisia todellisuuseffektejä kuin "ahtausta", "avaruus", "kovuus", "pehmeys", "ylhäällä", "alhaalla", "este", "tappava" jne. Ahtauden tai tappavuuden efekti säilyi olipa henkilö kotoisin mistä kielestä ja kulttuurista tahansa. Vasta kehon muuttaminen muuttaisi näitä efektejä.

Sen sijaan, että ymmärryksen ja kielen lähtökohdina pidettäisiin mielivaltaista maailman kategorisointia, on käsittäkseni paljon hyödyllisempää pitää kielen lähtökohdina relationaalisen todellisuuden kuvaamista, merkityksellistämistä ja määrittelyä. Myös määritelmillä on ontologinen ulottuvuutensa: ne ovat hyvin olennainen osa sosiaalista todellisuutta.

Ymmärtämiskykymme jäsentää relationaalista todellisuuttamme parhaansa mukaan. Ne olennot joilla ei ole kieltä, tuottavat ymmärryksiä todellisuudestaan tiettyin kognitiivisin varustuksin. Mutta ihminen, kieleen syntynyt, tulkitsee relationaalisen todellisuutensa alusta lähtien diskurssiensa välillä. Niin objektiiviteetit kuin subjektiveetitkin ovat kehoillis-praktis-kielellisesti jäsentyneitä.

Eri diskurssit on kehitetty eri positiosta käsin ja tietynlaista suhteutumista palvelemaan. Kaikki diskurssit eivät ole yhtä adekvaatteja relationaalisen todellisuutemme tulkkia, voivatpa ne tuntua täysin sopimattomiltakin. Tässä juuri on kielen ja symbolien artikuloimisen mahdollisuus: kehitetään omalta kannalta jotenkin osuvampaa kieltä ja muotoillaan toisesta positiosta tulevaa kieltä uuteen uskoon.

Omaksumalla kantilaisten lähtökohdientilalle radikaalisti kontekstualistiset tai relationaaliset lähtökohdat, voidaan kieli nähdä sekä sosiaalisen todeellisuuden

tuotannon että maailman kuvaamisen välineenä.

Tekstien poetiikka ja kontekstien hermeneutiikka

Lehtosen teos on ennen muuta opaskirja tekstuaalisten merkitysten kontekstuaalisen ja kulttuurisen luonteen tutkimukseen.

Tekstit ovat etymologisesti "kudosta" tai "kutomista". Lehtosen (mt. 131) mukaan "analyysi" puolestaan on etymologisesti vapauttamista, hajottamista, purkamista, ongelman erittelyä. Näin tekstin analyysi voisi olla sen vapauttamista, monimerkityksellisyiden päästämistä kuuluville. Analyysi tai tutkiminen on myös dekonstruktioita, kudoksen purkamista, sen selvittämistä, miten teksti on pantu kokoon. Purkamisen lisäksi myös tekijän tietoa eli opettaa tekemään vastaavia tekstuaalisia operaatioita.

Lehtonen (esim. 176-177) erottaa toisistaan termit "tekstien poetiikka" ja "kontekstien hermeneutiikka". "Poesis" viittaa tekstiin produktiivisuutena tai tuotannon tutkimusta. Sen tehtävänä on tutkia mitä kaikkea ja millä keinoin tekstit kykenevät merkitsemään. Poetiikassa ei tutkita niitä konkreettisia tapoja, joilla eri lukijat tuottavat teksteistä merkityksiä, vaan tekstien merkityspotentiaalien tutkimusta. (mt. 115). "Kontekstien hermeneutiikka" puolestaan viittaa siihen, mitä lukijat eri konteksteissaan todella aktualisoivat merkityksen mahdollisuuksista.

Poetiikka maailma on tuotettu ja merkityksellistetty abstraktisti vain eräiltä puoliltaan. Jotakin on valittu, mukaan, paljon on jätetty pois. On valittu missä suhteessa ja yleisyysasteessa asioita tarkastellaan jne. Tekstit on valikoitu ja järjestetty jostakin näkökulmasta ja jotakin tarkoituksia varten. "Pikkutarkinkin uutisdokumentti on väistämättä aineiston valinnan ja järjestelyn tuote" (s. 119).

Poetiikkaa voisi siis pitää teko-tavan eli valintaprosessin tutkimuksena. Semioottinen tai retorii-

kan tutkimus on perinteisesti ollut tällaista. Tämä tutkimus voi paistaa myös vaihtehtoisia tekemisen tapoja, joilla asia saataisiin näyttämään aivan erilaiselta.

Kun teksti ja lukija kohtaavat, siinä kohtaavat kulttuurisesti rakentunut objekti ja kulttuurisesti rakentunut subjekti (voisi lisätä, että myös tekijä on kulttuurisesti rakentunut). Teksti odottaa lukijaltaan jotakin ja lukija odottaa tekstiltä jotakin; lukija konstruoi tekstistä jonkinlaisen tulkinnan kohtaavien odotusten tilanteessa. Tulkinta on vihjeiden perusteella päättelyä, aukkojen täyttämistä. Lehtonen (s. 119) lainaa Tzvetan Todorovia:

"Emme lakkaa konstruoimasta merkityksiä sen perusteella, että käytössämme olisi liian vähän tai peräti virheellistä informaatiota. Tällaiset puutteet päinvastoin vain kiindyttävät konstruointiprosessia".

Mitä vähemmän kertomukset tarjoavat informaatiota, sitä aktiivisemmin lukijoiden voi ajatella pyrkivän tuottamaan niihin tulkintaa, päättelyä Lehtonen (s. 119).

Tätä voisi soveltaa toimittajiinkin. Mitä vähemmän informaatiota on saatavissa, sitä aktiivisemmin ponnistellaan jonkin konstruktion luomiseksi. Hyvin usein journalistiset tulkinnat ovat stereotyyppisiä, ts. hyvin vähistä ja ylimalkaisista vihjeistä kiirehditään tuottamaan jokin kaavamainen tulkinta. Kun Estonia uppoaa ja kun tietoa syystä/syyllisistä ei ole saatavilla, ovat journalistit taipuvaisia tulkitsemaan tapauksen kulttuuristen ennako-oletusten pohjalta. Päätellään: Venäläiset ja virolaiset ovat huolimattomia, siis- pä heidän huolimattomuutensa aiheutti onnettomuuden.

Soveltaen tätä julkisuudenhallinnan ohjeeksi: vaikeneminen ja salailu ei kannata, koska journalistinen tulkintaprosessi ei suinkaan jää tapahtumatta, vaan luultavasti toteutuu jollakin kaavamaisella tavalla. Päälimmäisinä journalistin työkalupakissa voivat olla sellaiset kaavat kuin "rikos, rötös, petos".

ERKKI KARVONEN